

Ardea purpurea

(L., 1766)

Czapla purpurowa

Rząd: brodzące, rodzina: czaplówate, podrodzina: czaple

Status występowania w Polsce

Nieregularnie i skrajnie nielicznie lęgowa, regularnie, choć bardzo nielicznie zalatująca.

Opis gatunku

Wymiary: długość ciała (bez nóg) 38–45 cm, wysokość stojącego ptaka 78–90 cm, rozpiętość skrzydeł 120–150 cm, masa ciała 0,5–1,2 kg. Czapla purpurowa ma długą i cienką szyję oraz stosunkowo smukły dziób. Szyja i głowa z boku są rdzawe, a wierzch głowy czarny. Od oka w kierunku tyłu głowy, a także wzdłuż boków i przodu szyi biegną ciemne pręgi. W sezonie lęgowym dziób jest żółty, po lęgach zmienia kolor na żółtoszary. Nogi są ciemnobrązowe. Pomiędzy okiem a dziobem widoczna jest goła skóra, która na początku sezonu lęgowego jest jaskrawopomarańczowa, później żółtozielonkawa. Podbródek i gardło są białe, przód szyi jasnołowy lub biały. Dolna część szyi pokryta długimi piórami opadającymi na pierś. W szacie godowej również część piór grzbietu, o barwie jasnokasztanowej, jest wydłużona. Pierś i brzuch koloru winnordzawego, dolna część brzucha, tył ciała i ogon czarne. Obie płcie są podobnie ubarwione, z małą zmiennością sezonową. W upierzeniu osobników młodych brak ciemnego, intensywnego i wyraźnego ubarwienia głowy i szyi, jakie jest u dorosłych, jest ono ogólnie jaśniejsze, mniej „łupkowe”, z płowóżółtymi brzegami piór na wierzchu ciała i bardziej jednolicie płowym spodem ciała. Dziób żółtoszary. Upierzenie ptaków drugorocznych jest takie, jak u dorosłych, ale często w tonie bardziej piaskowym. Młode ptaki osiągają szatę ostateczną dopiero po dwóch latach. Podrywając się do lotu, wydaje głos podobny do czapli siwej, ale mniej gardłowy, zbliżony nieco do głosu rybitwy wielkodziobej.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Z dużej odległości lub przy słabym oświetleniu można pomylić gatunek z czaplą siwą *Ardea cinerea* (A028). Czapla purpurowa jest ciemniejsza, nieco mniejsza, o krótszych skrzydłach niż czapla siwa. Przy dobrej widoczności trudno pomylić czaplę purpurową z inną dorosłą czaplą, bo wyróżnia ją „koścista” sylwetka, kanciasto wygięta szyja, i w ubarwieniu dużo rdzawego koloru. Osobniki młodociane są w tonacji rdzawej, a czapli siwej – szarej.

Biologia

Tryb życia

Żeruje pojedynczo głównie, o wschodzie i zachodzie słońca, ale również w ciągu dnia, na terytorium, którego broni. Odpoczywa we dnie lub w nocy na terenach otwartych lub w gęstej roślinności wodnej. Wędruje zwykle w ciągu dnia w małych grupach. Czapla purpurowa rzadko pojawia się na otwartym terenie i częściej można ją wypłoszyć z szuwarów, gdzie chętnie przebywa. Odzywa się bardzo rzadko.

Lęgi

Pierwsze ptaki powracają do Europy na początku marca, ale większość dopiero w kwietniu i maju. Lęgi w środkowej Europie rozpoczynają się 3 tygodnie później niż w południowej. Zwykle ptaki gnieźdzą się w niewielkich koloniach (7–19 p.), w których gniazda umieszczone są blisko siebie. Czasem gatunek gniazduje w rozproszeniu lub w koloniach mieszanych z innymi czaplami (najczęściej z czaplą siwą). Do lęgów mogą przystępować ptaki jednoroczne. Nie są znane szczegóły tworzenia par, ale wiadomo, że samiec wybiera miejsce na gniazdo, które budują oba ptaki. Miejsca te są zazwyczaj dobrze zamaskowane. Gniazdo położone

jest często w gęstym trzcinowisku 0,4–1,5 m nad poziomem wody, usytuowane blisko otwartej wody lub do 30 m od brzegu. Czasem gniazda budowane są na krzewach lub drzewach do wysokości 25 m. Czapla purpurowa nie wykorzystuje starych gniazd. Gniazdo w postaci kopca o luźnej konstrukcji jest zbudowane głównie z łodyg zeszłorocznej trzciny, a na drzewach – z większych i mniejszych gałęzi. Średnica gniazda wynosi 50–70 cm. Ptaki budują również platformy wykorzystywane przez osobniki dorosłe do odpoczynku, a później przez młode, jako miejsca odpoczynku i karmienia ich przez rodziców. Samica składa 4 lub 5 jaj (2–8) w odstępach 2–3 dniowych, i odbywa jeden lęg. W przypadku zniszczenia we wczesnym etapie możliwe jest powtórne zniesienie. Wysiadywanie trwa 26 dni (25–30) i zaczyna się od pierwszego jaja. Wysiadują oboje rodzice, ale udział samicy jest większy. Klucie jest rozciągnięte w czasie. Pisklęta są karmione przez obydwoje rodziców. Po 8–10 dniach są zdolne do opuszczenia gniazda i wspinania się po kępkach trzciny czy po gałęziach. Po ok. 21 dniach młode przenoszą się na platformy, a po 30 – już tylko wracają tam na czas karmienia. Wtedy dochodzi często do bójk między pisklętami. Po 45–50 dniach młode ptaki uzyskują zdolność do lotu, a po 55–65 dniach stają się samodzielne. Gatunek nie znosi niepokojenia przez człowieka i rzadko akceptuje jego częstą obecność w pobliżu gniazda.

Wędrowki

Jak u większości czapli europejskich, po osiągnięciu zdolności do lotu młode osobniki koczują we wszystkich kierunkach. Dyspersja polęgowa trwa do końca sierpnia i w okresie tym młode ptaki pojawiają się często poza zasięgiem lęgowisk (północna Europa, w tym również Polska). Właściwa wędrowka jesienna rozpoczyna się w sierpniu i trwa do końca października, ale wyjątkowo jeszcze w grudniu spotykane są pojedyncze osobniki. Część osobników wędruje jesienią inną trasą niż wiosną. Ptaki lecą głównie nocą, zwykle pojedynczo lub małymi grupami. Nieraz łączą się w stada z innymi gatunkami czapli. W okresie wędrowek czapla purpurowa jest spotykana w Polsce corocznie, wyraźnie częściej na południu kraju.

Zimowanie

Większość czapli purpurowych gniazdujących w Europie spędza zimę w Afryce, na południe od Sahary na stepach i terenach zalewowych. Przebywają tam od początków września do połowy kwietnia, ale większość od października do marca.

W Polsce tylko raz widziano jednego ptaka nad Odrą, na peryferiach Opola (13.01.1986).

Pokarm

Czapla purpurowa odżywia się głównie rybami i owadami (larwy i formy dorosłe), na które poluje w godzinach porannych i o zmroku, przeważnie nieruchomo stojąc w wodzie. Rzadziej żywi się małymi ssakami i płazami oraz gadami,

a czasem również ptakami, skorupiakami, małżami i pajakami. Żeruje pojedynczo lub w grupkach liczących kilka osobników, stojąc w płytkiej wodzie, z szyją wyciągniętą pod kątem 60° nad wodą, z oczyma zwróconymi w dół. Również poluje na ryby, brodząc, z dziobem wyciągniętym poziomo tuż nad wodą. Rozmiar zjadanych ryb to osobniki o długości 5–15 cm (wyjątkowo do 40 cm), a najczęściej zjadane gatunki to leszcz, karp, okoń i płoć. Z ssaków najczęściej zjadane są normice, polniki, krety, karczowniki i ryjówki, a z płazów żaby i ropuchy. Normalnie czaple purpurowe żerują blisko lęgowiska, ale w razie konieczności odbywają dalsze loty. Skład pokarmu czapli purpurowej w Polsce jest nieznan.

Występowanie

Siedlisko

Czapla purpurowa występuje w zachodniej Palearktyce, w strefie ciepłych, leżących na średniej wysokości stepów i lasów mieszanych. Jest silnie związana z mokradłami bogatymi w roślinność, głównie trzcinę, często z domieszką wierzyby czy tamaryszku lub innych zakrzaczów. Zwykle spotykana nad stałą wodą słodką. Preferuje płytkie eutroficzne zbiorniki z piaszczystym, mulistym, bagiennym czy porośniętym roślinnością dnem, wolnym od skał (i innych twardych przeszkód stojących czy płynących ukrytych wśród roślinności), otoczone gęsto szuwarem trzcinowym, sitem czy inną wysoką roślinnością. Przeważnie żeruje poza głębokimi zbiornikami, w ostłoniętych miejscach. W Polsce gniazduje w trzcinowiskach na stawach hodowlanych, jeziorach naturalnych i zbiornikach retencyjnych. W czasie wędrowki częściej przebywa w otwartym terenie – na brzegu rzek czy innych zbiorników, włączając wybrzeże morskie, mierzeje czy niskie łąki.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Populacja lęgowa występuje w strefie tropikalnej i ciepłych rejonach strefy umiarkowanej Starego Świata. W Europie (podgatunek *A. p. purpurea*) zajmuje głównie tereny lęgowe na południe od 50° N. Jedynie w Holandii stałe lęgowiska leżą na północ od tej granicy. Na dużym obszarze Europy Zachodniej teren lęgowski jest rozczłonkowany, natomiast w centralnej i wschodniej – bardziej zwarty, szczególnie wzdłuż Dunaju i na Bałkanach. Duże i rozległe lęgowiska występują wzdłuż Dniestru, Dniepru, Donu, Wołgi i Uralu oraz wokół jezior na stepach południowej Ukrainy i Rosji. Populacja zachodniopalearktyczna jest wędrowną; ptaki zimują w Afryce, na południe od Sahary. W południowo-wschodniej Azji, w Afryce i na Madagaskarze występują populacje osiadłe.

Część europejskich czapli wędruje do Afryki przez Francję i Hiszpanię, a część przez Włochy i Grecję. Ptaki te szerokim frontem przelatują nad Saharą na zimowiska do Mauritani, Senegalu, Sierra Leone, Mali, Nigerii czy Kamerunu. Małe ilości czapli purpurowych zimują w basenie Morza Śródziemnego, na Bliskim Wschodzie i Pakistanie.

Rozmieszczenie w Polsce

Stanowiska lęgowe w Polsce leżą na skraju północnego zasięgu w Europie. Gniazdzą się tu nieregularnie i lokalnie. Pojedyncze gniazda znajdowano w dolinie Baryczy od 1956 r. (kompleksy stawów Stawno i Jamnik, wcześniej – koło Radziądza, następnie w Rudzie Sułowskiej), w dolinie górnej Wisły na stawach w Spytkowicach i Przerębie oraz na Zb. Goczałkowickim, gdzie w 1996 r. stwierdzono lęgi 3 par w niewielkiej kolonii, a w 2004 znaleziono 5 gniazd. W latach 2001 i 2002 jedna para gniazdowała na stawach Wola k. Brzeszczy. Dolina górnej Wisły to jedyne regularne miejsce występowania tego gatunku w ostatnich latach. Dwa przypadki efemerycznych lęgów są znane ze środkowej Polski: jez. Gopło w 1970 r. i stawy Okręt pod Łowiczem w 1977. Być może gatunek ten gniazduje częściej, niż wynika to z posiadanych danych.

Latem oraz jesienią spotyka się czaple purpurowe w wielu miejscach; są to przeważnie koczujące młode osobniki oraz ptaki nieodbywające u nas lęgów.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): LC gatunek mniejszego ryzyka, ale wymagający szczególnej uwagi

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Jedyne pewne stanowiska znane z końca lat 90. i początku 2000 r. znajdują się na Zb. Goczałkowickim oraz z lat 2001 i 2002 – na stawach Wola k. Brzeszczy, nie mają statusu obszaru prawnie chronionego.

Rozwój i stan populacji

Wielkość populacji zamieszkującej Europę oceniono na 50 000–100 000 p. Najwięcej czapli purpurowych gniazduje w Rosji (40 000–90 000 p.) oraz w Turcji (2000–5000 p.), Hiszpanii (ok. 2000 p.), Francji (ca 1980 p.), Rumunii

(800–1200 p.), na Ukrainie (733–1000 p.) i we Włoszech (700–1000 p.). W większości państw europejskich notuje się spadek liczebności gatunku. Wielkość populacji zimującej w Afryce – głównie w tropikalnej Afryce Zachodniej, której lęgowiska znajdują się we Włoszech, na Półwyspie Iberyjskim, na Majorce, we Francji, Holandii, Niemczech i północno-zachodniej Afryce, szacuje się na 11 500–12 100 osobników. Natomiast ptaki z lęgów w środkowo-wschodniej Europie, znad Morza Czarnego i basenu Morza Śródziemnego, zimujące w pozostałej części Afryki, na południe od Sahary, oceniono na 135 000–300 000 osobników.

Przypuszczalnie w pierwszej połowie XIX w. czapla purpurowa gniazdziła się na Śląsku. Kolejne obserwacje, bez udokumentowanego gniazdowania, pochodzą z doliny Baryczy, z pierwszej połowy XX w. Pierwsze udokumentowane gniazdowanie w Polsce pochodzi z 1956 r. ze stawów rybnych k. Radziądza, w dolinie Baryczy. W latach 60. mogło tam występować więcej par lęgowych. W tym też czasie znaleziono gniazdo i obserwowano 8 dorosłych ptaków w dolinie górnej Wisły. Na przełomie lat 80. i 90. pojedyncze gniazda znajdowano w dolinie Baryczy. Pojedyncze lęgi stwierdzono też nad Gopłem (1967) i pod Łowiczem (staw Okręt, 1977). W dolinie Biebrzy, pod Bydgoszczą i na stawach w Budzie Stalowskiej obserwowano czaple purpurowe w okresie lęgowym, ale nie znaleziono tam gniazd. Z lat 90. i 2000 znane są stanowiska z doliny górnej Wisły. Na stawach w Przerębie obserwowano pojedyncze ptaki lub dorosłego z młodym, co sugeruje możliwość lęgów pojedynczych par. Między kwietniem a wrześniem pojedyncze ptaki obserwowano również na stawach w Spytkowicach. Na Zb. Goczałkowickim w 1996 r. stwierdzono gniazdowanie 3 p., a w 2004 – 5 p. W latach 2000 i 2001 jedna para gniazdowała na stawach Wola k. Brzeszczy. Obserwacje od jednego do kilkunastu osobników, głównie w szacie młodocianej, drugorocznych, rzadziej dorosłych, w ciągu ostatniego dziesięciolecia na stawach w Górkach, w dolinie Nidy, w okresie od czerwca do sierpnia, wskazują na możliwość zagnieżdżenia się tam czapli purpurowej w niedługim czasie. Przypuszczalnie czapla purpurowa gniazduje na terenie kraju częściej, niż to wynika z posiadanych materiałów. Występowanie na granicy zasięgu powoduje, że gniazdowanie w Polsce jest nieregularne, a liczebność co roku nie przekracza kilku par.

Brak danych o sukcesie lęgowym tego gatunku.

Zagrożenia

- brak istotnych zagrożeń dla gatunku w Polsce ze względu na bardzo nieliczne występowanie.

Czapla purpurowa może ponosić straty wynikające z traktowania jej jako szkodnika rybackiego tępionego na stawach hodowlanych, gdzie liczebność czapli siwej jest redukowana poprzez odstrzał, jak również w wyniku utraty siedliska gniazdowania poprzez niszczenie roślinności szuwarowej w dolinach rzecznych, na stawach rybnych oraz innych zbiornikach wodnych.

Propozycje odnośnie do zarządzania

W przypadku stwierdzenia stacjonarnych osobników czapli purpurowej sugerujących możliwość gniazdowania, należy zapewnić spokój w potencjalnych miejscach lęgowych – zwłaszcza wczesną wiosną, w okresie przystępowania do lęgów, gdy ptaki są szczególnie wrażliwe na niepokojenie.

Propozycja badań

Należy zbadać:

- wybiórczość siedliskową;
- sukces rozrodczy w zależności od siedliska;
- skład pokarmu w zależności od siedliska żerowania.

Monitoring

- coroczna rejestracja wszystkich stanowisk lęgowych;
- stała rejestracja wszystkich spotkań osobników tego gatunku na obszarze kraju.

Bibliografia

BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
 BEAMAN S., MADGE S. 1998. The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. London, 868 s.
 BETLEJA J. – dane niepublikowane.
 BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
 CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds

of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
 del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. 1992. Handbook of the Birds of the World. Vol. I. Ostrich to Ducks. Barcelona, 696 s.
 GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, 449 s.
 HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
 JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i Obszaru Śródziemnomorskiego. Warszawa, 560 s.
 KRÓL J. – dane niepublikowane.
 SCHNEIDER G. – dane niepublikowane.
 TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
 TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
 TUCKER G. M., HEATH M. F. 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.
 WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
 WIEHLE D., WILK T., FABER M., BETLEJA J., MALCZYK P. 2002. Awifauna doliny górnej Wisły – cz. 1. Ptaki Ziemi Oświęcimsko-Zatorskiej. *Not. Orn.*, 43: 227–253.
 WILNIEWCZYC P., SZCZEPANIAK W., ZIĘCIK P., JANTARSKI M. 2001. Ptaki stawów rybnych w Górkach i terenów przyległych. *Kulon*, 6, 1–2: 3–61.

Maria Wieloch